УДК 94 (438)

ПОСТАТЬ РОМАНА ДМОВСЬКОГО В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Зелінський М.В.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

У статті надається короткий аналіз ступеня вивчення політичної діяльності лідера польської націонал-демократичної партії Романа Дмовського в польській історичній науці. Автор зосереджує свою увагу на спірних підходів різних вчених.
Ключові слова: Польща, історія Польщі, Дмовський, польська націонал-демократія, історіографія.

У польській політичній думці контроверсійна і неординарна постать Романа Дмовського (1864-1939) належить до однієї із ключових фігур національно-визвольного руху кінця XIX – першої половини XX століття. Він, без сумніву, був однією з найбільш помітних і цікавих особистостей тогочасного польського політикума. Йому належить виняткова роль у створенні ідеології сучасного польського інтегрального націоналізму і у відроджені польської державності в 1918 році. Багатогранна суспільно-політична діяльність Р. Дмовського й досить викликає сталий інтерес польських та зарубіжних науковців.

Метою даної статті є аналіз існуючого стану досліджень з проблематики Дмовського і історіографічна оцінка його постаті в польській історичній науці. До того ж необхідність реконструкції цілісного образу Романа Дмовського, створеного в історіографії, та об'єктивна оцінка його політичної спадщини визначають актуальність обраної теми.

На сьогодні наукові досягнення польської історичної науки в області дослідження проблематики Р. Дмовського є надзвичайно обширні і різноманітні. Спектр публікацій, присвячених лідеру національної демократії досить різноплановий: від незначних газетних і журналістських статей до ґрунтовних наукових монографій. А загальна кількість публікацій, присвячених його особистості, давно вже перевищила не одну сотню робіт.

Враховуючи методологічні розбіжності в оцінках політичної спадщини лідера ендеції, що історично склалася в польській історіографії, умовно можна виокремити наступні етапи вивчення цієї проблематики: 1) історіографія міжвоєнного періоду або історіографія II Речі Посполитої (1918-1939 рр.); 2) історіографія періоду Польської Народної Республіки (ПНР, 1944-1989 рр.); 3) сучасна польська історіографія (після 1989 року).

Крім того, в окрему групу доцільно виокремити праці представників польської діаспорної історіографії (1945-1989).

Перша спроба ретельно проаналізувати політичну діяльність табору національної демократії і її лідера – Романа Дмовського, була зроблена ще на початку XX ст. відомим громадським діячем, літературним критиком, публіцистом, редактором краківського часопису «Krytyka» – В. Фельдманом [1]. Цей дослідник, будучи прибічником соціалістичних ідей і пілсудчиком, у своїх працях піддав нищівній критиці політичну ідеологію лідера ендеції, назвавши її «дмовщиною». В. Фельдман звинуватив Дмовського в «зоологічному» антисемітизмі і у зрадницькій «угодовській» співпраці з урядом Російської імперії.

Ґрунтовні дослідження, хоча і не завжди об'єктивні, суспільно-політичної і публіцистичної спадщини Р. Дмовського розпочалися тільки після здобуття поляками державної незалежності у листопаді 1918 р. Після цієї події, протягом наступних двох десятиліть, науковий здобуток польських дослідників у цьому напрямку збільшився в рази. Незважаючи на залучення широкої джерельної бази, відміною рисою тогочасних публікацій був високий рівень політичної заангажованості і значна роль суб'єктивізму у висвітлюванні тих чи інших подій. Не останню роль у цьому відігравав чинник протистояння двох найвпливовіших політичних таборів II Речі Посполитої: націонал-демократів та пілсудчиків.

Дослідники, що стояли на боці націонал-демократії, у своїх працях всіляко збільшували історичну роль Р. Дмовського, як провідного державного діяча і підкреслювали його незаперечні заслуги у справі відновлення Польської держави, а сама постать «пана Романа» висвітлювалась в дещо ідеалізованому вигляді. Автори цих розвідок не ставили перед собою конкретну мету – об'єктивно проаналізувати діяльність керманича табору національної демократії, а здебільше займалися пропагандою партійної ідеології. З цієї причини не отримало достатнього висвітлення і тема відношення Р. Дмовського до національних питань, зокрема, українського. Тим не менш, не зважаючи на заангажовані погляди дослідників міжвоєнної Польщі і елементи тодішньої політичної кон`юнктури, тогочасні роботи становлять певну наукову цінність.

Ще за життя Р. Дмовського починають публікуватися роботи біографічного плана, що належали перу, як його прихильників, так і завзятих опонентів. Одними з перших досліджень, присвячених біографії провідника ендеції, були праці Й. Петрицького [2], Б. Марчлевського [3]. Невдовзі з`являються праці З. Василевського [4], С. Сецеховіч [5], Я. Галицького [6]. Справжній бум щодо вивчення спадщини Дмовського припав на рік його смерті – 1939. Протягом року у польській пресі виходять численні публікації, присвячені споминам про особистість лідера ендеків і друкується величезна кількість публікацій. Серед них можна відзначити: варшавський часопис «Pamięci Romana Dmowskiego 9.VIII.1864-2.I.1939» [7], а також роботи Ф. Фікуса [8], К. Кініорського [9], В. Яблоновського [10], Я. Залускі [11], Ю. Барановського [12].

Важливу історіографічну цінність має збірник «O Romanie Dmowskim. Wybrane wspomnienia z prasy obozu narodowego z 1939 roku» [13]. Він складається з антології текстів, написаних відомими представниками польської націонал-демократії на шпальтах різноманітних періодичних видань табору ендеків у рік смерті Р. Дмовського – 1939 р. Збірник цілком присвячений оцінці постаті лідера ендеції і є прекрасним джерелом для розуміння той ролі, яку він відігравав у націонал-демократичному русі II Речі Посполитої. До приблизно такого ж за своєю характеристикою джерела історичної інформації щодо діяльності Р. Дмовського можна віднести збірник спогадів його прихильників і однопартійців під назвою «Roman Dmowski. Przyczynki-Przemówienia» [14].

© Зелінський М.В., 2014

Апафіозом міфологізації постаті провідника ендецького табору можна вважати стислий біографічний есе під назвою «Dmowski», опублікований істориками II Речі Посполитої І. Хжановського і В. Конопчинського у п'ятому томі «Polski Slownik Biograficzny» (Krakow, 1939-1945) [15].

Великий науковий інтерес із окресленої теми становить оригінальна праця відомого ендека, близького соратника Дмовського – С. Козіцького [16]. Декілька розділів цієї роботи присвячені висвітленню діяльності вшехпольського руху в Наддніпрянській Україні (Русі) і в Галичині.

Не залишали поза увагою особистість Р. Дмовського його непримиренні політичні опоненти – пілсудчики. У 1933 р. виходить фундаментальна праця відомого представника цього табору – В. Побуг-Маліновського [17]. Автор, використовуючи великий масив першоджерел, спробував надати свою власну оцінку діяльності національній демократії до Першої світової війни, звинувативши своїх опонентів у тому, що саме вони були зрадниками польських національних інтересів, співпрацюючи з російською владою.

Серед досліджень міжвоєнного періоду періоду слід також відзначити працю відомого польського діяча і публіциста ендецького табору М. Сейди [18] і науковця К. Грабика [19].

Незважаючи на трагічні події Другої Світової війни, що призвела до занепаду II Речі Посполитої у вересні 1939 р., інтерес польських дослідників до особистості Дмовського не зменшився. На цей раз головна увага до постаті лідера ендеції була прикута, як з боку польських емігрантських дослідників, так і з боку офіційної історіографії ПНР.

Першість у цьому напрямку належить польським науковцям, що емігрували на Захід після закінчення Другої світової війни, у зв'язку з встановленням комуністичної влади у Польщі. Саме на Заході опинилися приватні архіви багатьох представників націонал-демократичного табору. Осередками наукового вивчення спадщини провідника ендеції стали Великобританія і США, де польськими політичними емігрантами були засновані дослідницькі центри у містах Лондон і Чикаго, отримавши назву Institute Romana Dmowskiego.

Спалахом збільшення уваги до проблематики Дмовського послугувало святкування 100-річного ювілею з дня його народження, яке широко відзначалося в середовищі польської еміграції у 1960-х роках. В цей час публікується ціла низка важливих праць, переважно мемуарного характеру, а увага еміграційних істориків здебільшого зосереджена на публікації документів. Зокрема це роботи: І. Воліковської [20], М. Ніклевічової [21], М. Кулаковського [22], Т. Бєлєцького [23]. Варто зазначити, що узагальнюючих або синтетичних праць на цю тематику майже не було. Втім, на цьому фоні можна виокремити роботи Є. Гертиха [24]. Цим дослідником ретельно були проаналізовані політичні концепції Дмовського, зокрема, його ставлення до вирішення національних питань.

Не відстаючи від наукових досягнень своїх зарубіжних колег, історики ПНР у 1960-х р. на високому науковому рівні опублікували низку своїх робіт, які значно розширили межу досліджень з окресленої теми.

Суттєвим внеском у розробку проблематики Дмовського стала праця польського публіциста А. Міцевського – одного з перших післявоєнних дослідників біографії лідера ендеції в ПНР [25]. Його науково-публіцистична робота вийшла друком у 1971 р. і стала своєрідною відповіддю комуністичних істориків ПНР емігрантським дослідникам. Провідник ендеків, на переконання А. Міцевського, був типовим представником буржуазії, а його суперечлива та брутальна політика мала антидемократичний характер і наближалася в бік тоталітарних тенденцій.. Також А. Міцевський звинуватив Дмовського у тому, що він в союзі з царським режимом Росії боровся проти польського робітничого руху і сприяв пролиттю братської крові.

Майже одночасно з роботою А. Міцевського, у 1971 р. виходить і фундаментальна праця Е. Терея з історії польської націонал-демократії [26].

З числа досліджень кінця 1960-х – першої половини 1970-х р. заслуговує на увагу праця відомого знавця дипломатичної історії Польщі А. Деруги [27]. Автор докладно дослідив проблему східних кордонів у територіальній концепції Р. Дмовського в роки становлення польської державності. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлені також і у роботах А. Юзвенко [28], в яких аналізуються польсько-російські відносини під час громадянської війни в Росії, а також роль українського чинника у геополітичних проектах різних політичних таборів, зокрема, ендецького.

Оригінальними і науково значимими у продовженні дослідження політичної спадщини ідеолога польського націоналізму стали роботи Романа Вапінського – авторитетного знавця історії польського націоналістичного руху, автора значної кількості ґрунтовних досліджень, присвячених безпосередньо Р. Дмовському [29]. Історик, спираючись на великий фактичний матеріал ретельно дослідив і проаналізував біографію, а також політичну кар'єру і погляди Дмовського. Успіх робіт Р. Вапінського був настільки значний, що вони стали авторитетними у фахових колах. У своїх численних роботах 1960-1990-х років Р. Вапінський намагався надати ґрунтовну та обережну оцінку діяльності лідера польської націонал-демократії. Попри те, націоналістична ідеологія Дмовського оцінювалася Вапінським, безумовно, як брутальна і шовіністична. Значну увагу дослідник зосередив на дослідженні еволюції поглядів Дмовського стосовно вирішення українського питання в процесі формування східних кордонів II Речі Посполитої.

У другій половині 1970-х р. виходить праця К. Грюнберга [30], в якій автор аналізує та порівнює геополітичні проекти Дмовського і Пілсудського у справі відбудови польської держави.

З 1975 р. починає виходити багатотомний науковий збірник «Polska myśl polityczna XIX і XX wieku», на шпальтах якого друкуються статті тогочасних польських істориків: В. Вжесінського [31], В. Сулея [32], А. Юзвенко [33], Є. Томашевського [34] та ін. Дослідники відобразили процес формування національно-демократичної течії польського політикуму в другій половині XIX ст. – на початку XX ст. і надали важливі відомості та факти, щодо значимості т.зв. «східних кресів» в національних змаганнях поляків.

В цілому треба визнати, що офіційна польська історіографія навіть у комуністичні часи була менше зв'язана ідеологічними догмами, ніж радянська. Однак і в деяких польських істориків простежується певна тенденційність в оцінці польського націонал-демократичного руху. Втім, незважаючи на ідеологічну заангажованість, офіційна історіографія ПНР спромоглася досягти помітних успіхів у напрямку вивчення політичної думки націонал-демократичного руху і, загалом, об'єктивно намагалася відобразити роль ендецького табору в польській історії.

Починаючи з 1970-х років, у зв'язку з поширенням демократичних настроїв у польському суспільстві та виникнення антикомуністичної опозиції у країні, чимало фахових дослідників почали відкрито виступати проти явних спотворень минулого в офіційній історіографії. Поступова відмова від ідеологічних догматів і обмежень призвела до зростання інтересу з боку громадян до вивчення спадщини головних архітекторів II Речі Посполитої – Ю. Пілсудського та Р. Дмовського. Серед публікацій того періоду можна відзначити есе «Розмова в Цитаделі» [35] відомого польського дисидента Адама Міхніка, яка побачила світ у 1982 році. У цій роботі Дмовський – *«цей найлогічніший з-поміж польських політичних мислителів, спритний гравець, холодний реаліст»* отримав негативну оцінку, а його політичну доктрину визнано, як застарілу і недолугу [35, с. 15].

З початку 1980-х рр. починають з'являтися праці авторитетного польського історика ідей і русиста А. Валіцького, що були присвячені історії ідеології і філософії польського націоналізму [38]. Зокрема, автор надав власний аналіз ідейної спадщини Р. Дмовського, дотримуючись обережної оцінки у своїх висновках.

У другій половині 1980-х років у польській історіографії починають з'являться ґрунтовні дослідження з історії націонал-демократії, автором яких став К. Кавалец [36]. Найбільш значною його роботою з цієї тематики можна вважати монографію «Roman Dmowski 1864–1939» [37].

Починаючи з 1989 р. розпочався сучасний етап дослідження політичної спадщини націонал-демократії. Як і раніше, тематика Дмовського залишилась однією з ключових проблем польської історіографії, хоча і менш пріоритетною. На відміну від польської історіографічної традиції доби ПНР, характерною рисою нового етапу стає спроба сучасних польських істориків політично «реабілітувати» лідера ендеції і подолати суб'єктивні чинники в оцінці його постаті.

Проявом принципу плюралізму різних точок зору на роль Р. Дмовського у справі відновлення польської державності можна вважати узагальнюючі праці з історії Польщі таких польських істориків, як М. Тимковського, Я. Кєневича, Є. Хольцера [39], Г. Дильонгової [40], А. Дибковського, М. Жарина, Я. Жарина [41], М. Ескерта [42], С. Кєневича [43] та ін.

Висвітлення окремих питань з проблематики Дмовського знаходимо і на шпальтах еміграційних або офіційних періодичних часописів Польщі: «Przegląd Humanistyczny», «Kwartalnik Historyczny», «Dzieje Najnowsze», «Zapiski Historyczni», «Studia z Dziejyw ZSRR i Europy Środkowej», «Przegląd Zachodni», «Przegląd Historyczny», «Annales Universitatis Mariae Curue-Sklodowska».

Серед багатьох робіт, що вийшли протягом 1990-х р. слід відзначити статтю В. Лазуги [44], в якій надано порівняльний аналіз поглядів відомого лідера краковських консерваторів М. Бобжинського і Р. Дмовського щодо проектів політичного розвитку польських земель у складі Австро-Угорщини.

Важливість російського чиннику у політичних планах лідера ендеції розглядається у працях В. Булхака [45]. Різні аспекти політичної діяльності Р. Дмовського досліджуються в роботах А. Борковського [46]. В центрі уваги дослідження історика А. Ватори [47] зосереджена діяльність національних демократів в Галичині. Слід також згадати численні публікації А. Чубінського [48]. Взаємовідносинам Дмовського і Польського Костьолу присвячена праця Д. Савіцького [49].

Упродовж останнього десятиліття тенденція до збільшення кількості робіт, присвячених Дмовському і, загалом, темі польського націоналізму в сучасній історіографії Польщі значно прискорилась. У цьому плані знаковим явищем польської історіографії став науковий збірник «Nacjonalizm polski do 1939 roku. Wizje kultury polskiej i europejskiej» [50].

Не можна оминути і колективну працю «Roman Dmowski i jego współpracownicy» під ред. М. Біалокура, М. Пательського, А. Щепяняка [51]. У цій праці особливий інтерес становить стаття Р. Висоцького «Akceptacja czy negacja? Kwestia ukraińska w poglądach Romana Dmowskiego», в якій автор надає ґрунтовний аналіз політичних поглядів Дмовського стосовно українського питання [52].

Політична думка ендеції, що представлена її головними ідеологами – Я. Поплавським, З. Баліцьким і Р. Дмовським досліджена у роботі А. Пушкової-Банкі [53].

Геополітичні концепції дванадцяти видатних польських політичних мислителів, у тому числі і Романа Дмовського, викладено у праці П. Еберхардта [54].

Проблемі оцінки ідей італійського фашизму і німецького націонал – соціалізму у публіцистиці Р. Дмовського присвячена праця М. Анджейчака [55].

Свій внесок у дослідження різних аспектів суспільно-політичної діяльності Р. Дмовського зробили такі польські історики як Й. Енгельгард, М. Мотас [56], І. Залеська [57], Й. Вісніцький [58], Є. Май [59].

Із останніх ґрунтовних праць, слід відзначити працю Г. Кживеця [60]. В сучасній польській історіографії вона була сприйнята досить критично, тому що автор зобразив постать Р. Дмовського в дуже сумному вигляді – в іміджі шовіністичного політика.

Діяльність лідера ендеції у вирішені українського питання в 1918-1923 рр. досліджено у монографії Я. Пісулінського [61].

Як бачимо, в польській історіографії постать Р. Дмовського зазнала неоднозначних характеристик, а його політична спадщина й досить залишається суперечливою, а отже, становить певний науковий інтерес.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що в офіційній історіографії II Речі Посполитої особистість Р. Дмовського та його діяльність отримала в цілому позитивні оцінки з боку польських істориків, переважно правого спрямування. Ситуація кардинально змінилася на протилежну за часів існування ПНР. І в першому, і в другому випадках вирішальну роль в оцінці діяльності Дмовського відігравали ідеологічні та політичні чинники. Що ж стосується сучасної польської історіографії, то вона дотримується більш зваженої позиції у цьому питанні. До того ж, у зв'язку з неоціненними втратами надзвичайно цінних архівних документів польської націонал-демократії, передусім, партійних, із-за бурхливих подій першої половини XX ст., польські історики мали дуже обмежену джерельну базу, а тому у своїх дослідженнях використовували переважно мемуарну і публіцистичну літературу. А це, в свою чергу, відклало певний відбиток на якості і об'єктивності історичних досліджень означеної проблематики.

Список літератури:

1. Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne Galicji 1846-1906 / Feldman W. – T. 2., Kraków, 1907. – 371s.; Feldman W. (Junius) Wspolczesni Politycy Polscy. Roman Dmowski / Feldman W. – Krakow, 1912. – Rocznik 14. Pazdziernik. – S. 135-138; Feldman W. Dzieje polskiej myśli politycznej w okresie porozbiorowym (od końca XIX w. do roku 1914) / Wilhelm Feldman. – Warszawa : Księgarnia F. Hoesicka, 1920. – 262 s.; Feldman W. Dzieje polskiej mysli politycznej 1864-1914 / Feldman W. – Warszawa : Instytut Badania Najnowszej Historji Polski, 1933. – 387 s.
2. Petrycki J. Roman Dmowski / Petrycki Jyzef. – Warszawa : Perzyński, Niklewicz i S-ka, 1920. – 81 s.
3. Marchlewski B. Roman Dmowski / Marchlewski Bolesław. – Poznań; Warszawa : Księgarnia Św. Wojciecha, 1922. – 31 s.
4. Wasilewski Z. Wspyłcześni charakterystyki pisarzy i dzieł / Zygmunt Wasilewski. – Warszawa : Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1923. – 340 s.
5. Sieciechowicz S. Roman Dmowski. Życie i czyny / Sieciechowicz Stanisław. – Poznań, Wydawnictwo Narodowe, 1936. – 24 s.
6. Halicki J. Dmowszczyzn / Halicki Janusz. – Toruń : Nakładem Zarządu Gływnego Z.M.P. «Jedność», 1936. – 44 s.
7. Pamięci Romana Dmowskiego 9.VIII.1864-2.I.1939. / «Warszawski Dziennik Narodowy». – Warszawa : Zachod. Spyłka Wydawn, 1939. – 142 s.
8. Fikus F. Roman Dmowski 1864-1939. Życiorys-wspomnienia-zbiyr fotografij / Fikus Feliks. – Drukarnia Polska Spyłka Akcyjna w Poznaniu, 1939. – 94 s.
9. Kiniorski M. Z czterdziestu pięciu lat wspomnień o Romanie Dmowskim / Kiniorski Marian. – Warszawa : Warszawski Dziennik Narodowy, 1939. – 42 s.
10. Jabłonowski W. Z biegiem lat: Wspomnienia o Romanie Dmowskim / Władysław Jabłonowski. – Częstochowa : A. Gmachowski, 1939. – 63 s.
11. Załuski J. Roman Dmowski. Jego Życie, prace i zasługi dla Ojczyzny / Jan Załuski – Warszawa, 1939. – 64 s.
12. Baranowski J. Roman Dmowski 1864 -1939. / Baranowski Jyzef. – Poznań, 1939. – 62 s.
13. O Romanie Dmowskim. Wybrane wspomnienia z prasy obozu narodowego z 1939 roku / Michał Andrzejczak, Karol Dziuda. – Krzeszowice : Dom wydawniczy «Ostoja», 2011. – 576 s.
14. Roman Dmowski. Przyczynki-Przemówienia / Poznań : Nakładem «Głosu», 1934. – 143 s.
15. Chrzanowski I. i Konopczynski W. Roman Dmowski / Chrzanowski I. i Konopczynski W. // Polski Slownik Biograficzny. – Krakow, 1939-1945. – T. 5. – S. 213-225.
16. Kozicki S. Historia Ligi Narodowej: (okres 1887-1907) / Stanisław Kozicki. – Londyn : «Myśl Polska», 1964. – 623 s.
17. Pobyg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski, 1864-1945 / Władysław Pobyg-Malinowski. – Wydawca : GRYF – S.P.K. Londyn. – T. 1., 1984. – 671 s.
18. Seyda M. Polska na przelomie dziejow. Fakty i dokumenty. T.1. / Marian Seyda. – Poznan, Nakł. Księg. Św. Wojciecha, 1927. – 543 s.; Seyda M. Polska na przelomie dziejow. Fakty i dokumenty. T.2. / Marian Seyda. – Poznan, Nakł. Księg. Św. Wojciecha, 1931. – 666 s.
19. Hrabyk K. Ideologia «Przeglądu Wszechpolskiego» (1895-1905) / Klaudiusz Hrabyk. – Poznań, 1937. – 182 s.
20. Lutosławska-Wolikowska I. Roman Dmowski: Człowiek, Polak, Przyjaciel / Izabella z Lutosławskich Wolikowska. – Wrocław : Wydawnictwo «Nortom», 2007. – 332 s.
21. Niklewiczowa M. Pan Roman. Wspomnienia o Romanie Dmowskim / Niklewiczowa M. – Warszawa-Pułtusk: WyŻsza Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, 2001. – 338 s.
22. Kułakowski M. Roman Dmowski w świetle listyw i wspomnień, t. I / Mariusz Kułakowski. – Londyn : Gryf Publications, 1968. – 432 s.; Kułakowski M. Roman Dmowski w świetle listyw i wspomnień, t. II / Mariusz Kułakowski. – Londyn, 1972. – 400 s.; Kułakowski M. Roman Dmowski w świetle listyw i wspomnień, t. I-II / Mariusz Kułakowski. – Poznań, Wydawnictwo Dębogyr, 2013. – 892 s.
23. Bielecki T. W szkole Dmowskiego: szkice i wspomnienia / Tadeusz Bielecki. – London: Polska Fundacja Kulturalna, 1968. – 318 p.
24. Giertych J. Pył wieku polskiej polityki: uwagi o polityce Dmowskiego i polityce polskiej lat 1919–1939 i 1939–1947 / Jedrzej Giertych. – London, 1947. – 270 s.; Giertych J. Rola dziejowa Dmowskiego 1914 r. / Jędrzej Giertych. – Chicago: nakł. Komitetu Wydawniczego, 1968 – T.1. – 812 s.
25. Micewski A. Roman Dmowski / Andrzej Micewski. – Warszawa : Wydawnictwo «Verum», 1971. – 422 s.
26. Terej J. Idee, mity, realia. Szkicy do dziejyw. Narodowej Demokracji / Jerzy Janusz Terej. – Wiedza Powszechna, 1971. – 245 s.; Terej J. Rzeczywistość i polityka. Ze studiyw najnowszymi Narodowej Demokracji / Jerzy Janusz Terej. – «KsiąŻka i Wiedza, 1971. – 459 s.
27. Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy, 1918-1919 / A. Deruga. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1969. – 330 s.
28. Juzwenko A. Stosunek «białej» Rosji do odradzającego się państwa polskiego i jego granic / Adolf Juzwenko // Kwartalnik Historyczny. – 1973. – № 3. – R. 80. – S. 623-639; Juzwenko A. Polska a «biała» Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.) / Juzwenko F. – Wrocław, 1973. – 296 s.
29. Wapiński R. Endecka koncepcja granic polskich w latach 1918-1921 / Roman Wapiński // Zapiski Historyczni. – 1968. – T. 33. – № 3. – S. 193-216; Wapiński R Endecka koncepcja polityki wschodniej w latach II Rzeczypospolitej / Roman Wapiński // Studia z Dziejyw ZSRR i Europy Środkowej. – 1969. – T. 5. – S. 55-102; Wapiński R. Endecja wobec problemow polskich ziem zachodnich / Roman Wapiński // Zapiski Historyczni. – 1966. – T. 31. – № 4. – S. 61-81; Wapiński R Endecja wobec kwestii ukrainskiej i bialoruskiej / Roman Wapiński // Slowianie w dziejach Europy. – Poznan, 1974. – S. 301-308; Wapiński R. Idea narodu w myśli społecznej i politycznej endecji przed rokiem 1918 / Roman Wapiński // [w]: Idee i koncepcje narodu w polskiej myśli politycznej czasów porozbirowych // (pod redakcją Janusza Goćkowskiego i Andrzeja Walickiego) – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. – 1977. – S. 220-245; Wapiński R. Historia polskiej mysli politycznej XIX i XX wieku / Roman Wapiński. – Gdansk: Arche – 1997. – 325 s.; Wapiński R. Kresy w polskiej myśli politycznej w XIX I XX wieku (po roku 1945) / Roman Wapiński // Kresy – pojęcie i rzeczywistość. Zbior studiów. (pod redakcją Kwiryny Handke) – Warszawa : Instytut slawistyki PAN, Towarzystwo naukowe Warszawskie, 1997. – S. 85-108; Wapinski R. Miejsce Narodowej Demokracij w zyciju politycznym Rzeczypospolite / Roman Wapiński // Dzieje Najnowsze. – 1969. – № 1. – S. 45-60; Wapiński R. Narodowa demokracja (1839-1939) / Roman Wapiński. – Wrocław; Warszawa; Krakow; Gdańsk : Ossolineum, 1980. – 337 s.; Wapiński R. Pokolenia II Rzeczypospolitej / Roman Wapiński // Kwartalnik Historyczny. – 1983. – R. 90. – № 3. – S. 483-504; Wapiński R. Polityka i politycy: O polskiej scenie politycznej XX wieku / Roman Wapiński / Wrocław, Hardcover, Zakład Narodowy im. Ossolinskich. 2006. – 266 s.; Wapiński R. Polska między Wschodem i Zachodem – wyobraźnia i rzeczywistość. Z problematyki przemian cywilizacyjnych w XIX i XX wieku / Roman Wapiński // Nauka. – 1996. – № 1. – S. 17-36; Wapinski R. Roman Dmowski / Roman Wapinski – Lublin, 1989. – 392 s.; Wapiński R. Z dziejow tendencji i nacjonalistycznych. O stanowisku Narodo-

wej Demokracji wobec kwestii narodowej w latach 1893-1939 / Roman Wapiński // Kwartalnik Historyczny. – 1973. – № 4. – S. 817-843; Wapiński R. Kresy, alternatywa czy zaleŻność / Roman Wapiński. – [w:] Polska Myśl Polityczna XIX-XX wieku. t. VI, Między Polską etniczną a historyczną / pod red. W. Wrzesińskiego, Wrocław–Warszawa–Krakyw, 1988. – S. 9-45.
30. Grьnberg K. Dmowski i Piłsudski. Zarys konfrontacji stanowisk w kwestii polskiej przed I wojną światową / Grьnberg K. // Rozprawy z dziejtw XIX i XX wieku (pod redakcją Sławomira Kalembski), Toruń, 1978. – S. 117-131.
31. Wrzesinski W. Niemcy w polskiej myśli politycznej / Wrzesinski W. // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. – T. 1. Wroclaw, 1975. – S. 67-117.
32. Suleja W. Kresy Wschodnie w mysli politycznej polskiej irredenty w okresie popowstaniowym 1864-1914 / Wlodzimierz Suleja // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. T. 6. Między Polską etnicznę a historiczną. Wroclaw-Warszawa, 1988. – S. 167-186.
33. Juzwenko F. Rosja w polskiej myśli politycznej / Juzwenko F. // Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. – T.1. – 1975. – Wroclaw. – S. 27-65.
34. Tomaszewski J. Kresy Wschodnie w polskiej myśli politycznej XIX i XX w. / Jerzy Tomaszewski // Między Polską etniczną a historyczną. Polska myśl polityczna XIX i XX wieku. / Pod red. W. Wrzesińskiego. – T. 6. – Warszawa, 1988. – S. 101-150.
35. Міхнік А. У пошуках свободи. Есеї про історію та політику. Переклад із польської Андрія Павлишина. / Упорядник І. Хруслінська, ред. Л.Фінберг та А.Павлишин / – К. : Дух і Літера, 2009. – 554 с.
36. Kawalec K. Myśl polityczna Romana Dmowskiego / Krzysztof Kawalec // Przegląd Zachodni. – 1999. – № 3. – S. 41-58; Kawalec K. Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939. Ze studiyw nad dziejami myśli politycznej obozu narodowego / Krzysztof KawaleC. – Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1989 – 289 s.; Kawalec K. O ustroju politycznym państwa Roman Dmowski / Krzysztof KawaleC. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 1996. – 201 s.; Kawalec K. Roman Dmowski: wszystko, co polskie jest moje / Krzysztof Kawalec / Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej. – 2007. – T. 7. – № 8-9. – S. 117-125; Kawalec K. Spadkobiercy niepokornych. Dzieje polskiej myśli politycznej 1918-1939 / Krzysztof Kawalec / Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich – 2000. – 292 s.
37. Kawalec K. Roman Dmowski / Krzyszof KawaleC. – Warszawa : Drukarnia Elanders Polska, 1996. – 364 s.
38. Walicki A. Philosophy and romantic nationalism: the case of Poland / Walicki Andzrej. – Oxford : Clarendon Press, 1982. – 415 s.; Walicki A. Trzy patriotyzmy : trzy tradycje polskiego patriotyzmu i ich znaczenie wspyłczesne / Walicki Andzrej. – Warszawa, 1991. – 83 s.; Walicki A. The Troubling Legacy of Roman Dmowski / Andrzej Walicki // East European Politics and Societies. – 1999. – T. 14. – № 1. – S. 12-46.
39. Тымковский М. История Польши / М. Тымковский, Я. Кеневич, Е. Хольцер: пер. с пол. – М. : Весь Мир, 2004. – 544 с.
40. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. – 239 с.
41. Дыбковская А., Жарын М., Жарын Я. История Польши с древнейших времён до наших дней / Дыбковская А., Жарын М., Жарын Я. – Варшава : PWN, 1995. – 381 с.
42. Eckert M. Historia polityczna Polski lat 1918 – 1939 / Marian Eckert – Warszawa : Wydawnictwo WSZiP, 1988. – 175 s.
43. Kieniewicz S. Historia Polski 1795-1918 / Kieniewicz S. – Warsawa, 1998. – 587 s.
44. Łazuga W. Dwaj realiści polityczni. Michał Bobrzyński i Roman Dmowski / W. Łazuga // U Żrydeł polskiej nowoczesnej myśli politycznej w XIX i XX wieku / pod red. M. Baumgarta, J. Jekiela. – Szczecin, 1996. – 232 s.;
45. Bułhak W. Dmowski – Rosja a kwestia polska: u źrydeł orientacji rosyjskiej obozu narodowego 1886-1908 / Władysław Bułhak. – Warszawa, 2000. – 223 s.; Bułhak W. Dmowski – Rosja a kwesti polska. U źrydeł orientacji rosyjskiej obozu narodowego 1886-1908 / Władysław Bułhak // Roczniki Humanistyczne. – 2005. – T. 53. – № 2. – S. 181-200.
46. Borkowski A. Drogi do niepodległości w myśli politycznej i działalności Romana Dmowskiego (przed I wojna światową) / Andrzej Borkowski // Przegląd Zachodni. – 1988. – № 5-6. – S. 47-78; Borkowski A. Narodowa Demokracja i Roman Dmowski wobec wojny w 1920 roku. / Andrzej Borkowski // Zycie i Myśl. – 1990. – № 7-8. – S. 47-64; Borkowski A. Narodowa Demokracja wobec wojny na wschodzie w 1920 roku. /Andrzej Borkowski // Biuletyn Naukowy Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie. – 1991. – № 1(8). – S. 61-79; Borkowski A. «Zagadnienie glówne». Rosja w myśli politycznej Narodowej Demockracji w latach 1893–1917. / Andrzej Borkowski // Cywilizacja Rosji imperialnej (pod. red. P.Kraszewskiego) – Poznań : Instytut Wschodni UAM. – 2002. – S. 241-264.
47. Wątor A. Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku / Adam Wątor. – Wydaw. Naukowe US, 2002. – 405 s.
48. Czubiński A. Dzieje najnowsze Polski do roku 1945 / Antoni Czubiński. – Poznań : Wielkopolska Agencja Wydawnicza, 1994. – 681 s.; Czubiński A. Między Niemcami a Rosją / Antoni Czubiński. – Poznań : Instytut Wschodni UAM. –2002. – 530 s.; Czubiński A. Najnowsze dzieje Polski (1914-1983) / Antoni Czubiński. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. – 462 s.; Czubiński A. Studia ostatnie / Antoni Czubiński. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2009. – 458 s.; Czubiński A. Walka Jtzefa Pilsudskiego o nowy kształt polityczny Europy Srodkowo-Wschodniej w latach 1918-1921. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marczałek, 2002. – 444 s.; Czubiński A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918-1921 / Antoni Czubiński. – Opole : Instytut Śląski, 1993. – 314 s.;
49. Sawicki D. Roman Dmowski a Kościył / Sawicki Dariusz. – Warszawa, 1996. – 116 s.
50. Stępnik K., Gabryś M. Nacjonalizm polski do 1939 roku. Wizje kultury polskiej i europejskiej / Stępnik Krzysztof, Gabryś Monika – Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2011. – 460 s.
51. Roman Dmowski i jego współpracownicy / pod redakcją Marka Białokura, Mariusza Patelskiego i Andrzeja Szczepaniaka. – Wydawnictwo : Adam Marszałek. – Toruń, 2010. – 530 s.
52. Wysocki R. Akceptacja czy negacja? Kwestia ukraińska w poglądach Romana Dmowskiego / Roman Wysocki / [w:] Roman Dmowski i jego wspyłpracownicy / Mark Białokur, Mariusz Patelski, Andrzej Szczepaniak. – Toruń, 2008. – S. 425-445.
53. Puszkow-Banka A. Polska i Polacy w mysli narodowej demokracji na przelomie XIX i XX wieku (Jan Ludwik Poplawski, Zygmunt Balicki, Roman Dmowski) / Agnieszka Puszkow-Banka. – Wydawnictwo : WAM, 2013. – 316 s.
54. Eberhardt P. Twyrcy polskiej geopolityki / Eberhardt Piotr. – Krakyw : Wydawnictwo ARCANA –2006. – 275 s.
55. Andrzejczak M. Faszyzm włoski i hitleryzm w publicystyce Romana Dmowskiego w latach 1922-1939 / Michał Andrzejczak. – Wrocław: Wydawnictwo «Nortom», 2010. – 256 s.
56. Engelgard J., Motas M. Archiwum Narodowej Demokracji / Jan Engelgard, Maciej Motas. – Wydawnictwo : Myśl Polska, 2013. – 322 s.; Motas M. Od Dmowskiego do Giertycha. Szkice z dziejyw obozu narodowego // Wydawnictwo Prasy Lokalnej, 2012. – 228 s.
57. Zaleska I. Roman Dmowski na tle problemu prawicowego radykalizmu przełomu XIX i XX w. / Ilonap Zaleska // Kwartalnik Historyczny. – 2011. – R. 118. – № 4. – S. 753-772.

58. Wiśnicki J. Myśl polityczna Jyzefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego a tradycja powstańcza / Janusz Wiśnicki / Annales Universitatis Mariae Curue-Sklodowska – Lublin-Polonia, seC. F 1988-1989 – Vol. XLIII/XLIV – S. 175-190.
59. Maj E. Roman Dmowski i Związek Ludowo-Narodowy (1919-1928) / Ewa Maj // Kwartalnik Historyczny. – 1993. – R. 100. – № 2. – S. 37-54; Maj E. Romana Dmowskiego broszura «Kościył, naryd i państwo» // Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska. – Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. – 1998. – Vol.V. – Sectio K: Politologia. – S. 63-74; Maj E. Związek Ludowo-Narodowy 1919-1928: studium z dziejyw myśli politycznej / Ewa Maj // Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 503 s.
60. Krzywiec G. Szowinizm po polsku: przypadek Romana Dmowskiego (1886-1905) / Krzywiec Grzegorz. – Warszawa : Neriton: Instytut Historii PAN, 2009. – 500 s.
61. Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923 / Jan Pisuliński. – Toruń : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013. – 480 s.

Зелинский М.В.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ЛИЧНОСТЬ РОМАНА ДМОВСКОГО В ПОЛЬСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Аннотация
В статье приводится краткий анализ степени изучения политической деятельности лидера польской национал-демократической партии Романа Дмовского в польской исторической науке. Автор концентрирует свое внимание на спорных подходах различных ученых.
Ключевые слова: Польша, история Польши, Дмовский, польская национал-демократия, историография.

Zelinskiy M.V.
Petro Mohyla Black Sea State University

FIGURE OF ROMAN DMOWSKI IN THE POLISH HISTORIOGRAPHY

Summary
In the article is given a short to analyse the degree of study of the political activity of the leader of the Polish National-Democratic Party R. Dmowski representation in Polish historical science. The author focuses his attention on the controversial approaches of different scholars.
Keywords: Poland, history of Poland, Dmowski, Polish national democrats, historiography.

УДК 94 (477.63) «1939/1945»

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ КРИВОРІЗЬКОГО ЛИЦАРЯ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Петрухін С.В., Шляхтич Р.П.
Криворізький педагогічний інститут «Криворізький національний університет»

У статті висвітлюються основні етапи життя Героя Радянського Союзу Василя Ілліча Михлика українського льотчика, талановитого і досвідченого офіцера, який в роки Великої Вітчизняної війни доводив не словами, а ділом сміливість та непохитність українців, які воювали у складі Червоної армії проти нацистської Німеччини.
Ключові слова: В.І. Михлик, Ленінград, о. Даго.

Друга Світова війна, залишила великий слід в історії України. Безсумнівно, кожний українець який пережив цей жахливий час може вважатися героєм. І нашим завданням є пам'ятати минулі часи для того, щоб запобігти повторенню помилок наших нащадків в майбутньому. Це можливо лише через вивчення історії свого краю. І саме тому, у цій статті будемо акцентувати увагу на життєвому шляху Героя Радянського Союзу В. І. Михлика.

Василь Ілліч Михлик народився 29 грудня 1922 року в селі Солдатське, нині (Казанківського району Миколаївської області), в українській селянській сім'ї. Коли виповнилося В. І. Михлику три роки помер його батько. В 1926 році разом із матір'ю Варварою, В. І. Михлик переїхав до Кривого Рогу де навчався в криворізькій школі № 8 [4]. В 1938 році він був прийнятий до комсомолу. А через два роки, по закінченню середньої школи В. І. Михлик вступає до авіаційного училища [5].

В 1940 році він був змушений, як і кожний патріот своєї країни, вступити на службу до рядів Червоної Армії. Своє армійське життя розпочав курсантом 1-го Вольського авіатехнічного училища імені Ленінського комсомолу, яке закінчив у вересні 1941 року [8]. Продовжилася його військова служба в с. Багай – Барановці Вольського району де він у званні сержанта був направлений на посаду авіа механіка [6, с. 7]. А в період між 1942 по 1943 р. перевчився на льотчика в навчальному центрі № 224 [4].

Проте, зустрівся В. І. Михлик із реальною картиною війни лише в травні 1943 р. під час бойових вильотів на Курській дузі. Після корінного перелому у війні він брав активну участь битві над Орлом, Брянском, в боях за ліквідацію блокади Ленінграда, в битві під Нарвой і Псковом, на Карельском пере-

© Петрухін С.В., Шляхтич Р.П., 2014